Департамент культури і туризму, національностей та релігій
Чернігівської обласної державної адміністрації

Новгород-Сіверські СТАРОЖИТНОСТІ

Газета Комунального закладу Чернігівської обласної ради
Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника
«Слово о полку Ігоревім»

№4 (17) 2023 р.

Дем'ян Ігнатович. До 355 річниці обрання гетьманом Лівобережної України.

Наталія Андросенко
Завідуюча сектору
наукової та
просвітницької роботи

1669-1672 рр. – є часом гетьманування на Лівобережній Україні Дем'яна Ігнатовича, який, хоча й був порівняно нетривалим, однак насиченим важливими подіями, що суттєво позначилися на подальшому розвитку Лівобережної України-Гетьманщини, стабілізувавши її внутрішньополітичне становище та означивши один з етапів українсько-московських відносин.

Народився Дем'ян Ігнатович у Коропі Чернігівського воєводства. Модзалевський згадував його як «мужичого сина», себто некозацького походження. Обоє його братів – Василь та Сава згадуються як Шумейки. Як «Многогрішний» вперше згаданий польськими дипломатами в 1671 році під час п'ятого раунду перемовин щодо реалізації Андрусівського перемир'я. Надалі до поширення подібного негативного прізвиська значних зусиль доклав зокрема Роман Ракушка-Романовський (ймовірний автор Літопису Самовидця) у якого Ігнатович, за час свого правління, конфіскував майно та змусив виїхати до Правобережжя. Сам гетьман підписувався виключно «Дем'ян Ігнатович», «Дем'ян Ігнатенко» «Демко Ігнатович», рідше «Даміан Ігнатов».

У роки Визвольної війни Дем'ян показачився і зажив неабиякої слави. Досить швидко він завоював авторитет і шану не тільки рядового козацтва, а й самого Богдана Хмельницького. За мужність, непримиренність до шляхти і воєнний хист козаки обрали Ігнатовича військовим осавулом. Саме під цим чином він і записався в козацькому реєстрі 1649 року. Займався організацією козацьких загонів, забезпеченням їх зброєю, боєприпасами, навчанням молодиків військовій справі тощо. Крім того, Дем'ян Ігнатович виконував різні доручення Хмельницького та його найближчих соратників. Він брав участь у врегулюванні напруженого становища, що склалося між населенням Київщини та польськими властями, командував загонами козаків у різних битвах. Деякий час очолював Чигиринський полк, а при гетьмані Івану Брюховецькому – Чернігівський. Слухняно виконував розпорядження гетьмана і відверто став на його бік, коли той підняв козацькі полки на боротьбу проти засилля царських воєвод в Україні.

Однак така політика Івана Брюховецького Ігнатовича не влаштовувала. Тому він радо сприйняв повідомлення про скинення того з гетьманства і перейшов на бік Петра Дорошенка. Після свого від'їзду на Правобережжя Дорошенко залишив Ігнатовича на Лівобережній Україні «наказним сіверським гетьманом». При цьому він був упевнений в тому, що його давній знайомий завершить визволення всієї Лівобережної України й організує захист українських міст від російських військ. Але не так сталося.

У вересні, скориставшись ситуацією, Москва розпочала потужний наступ. Натомість Петро Дорошенко, не маючи змоги допомогти Ігнатовичу, обмежився символічною військовою підтримкою і закликами чинити опір московським військам. Сили були надто нерівними, але навіть в такій скрутній ситуації Ігнатович опирався до останнього. Майже до кінця вересня він вів партизанську війну проти московського війська. Наприкінці вересня 1668 року під надпотужним тиском обставин та власного оточення Ігнатович був вимушений розпочати перемовини з московським урядом. Перемовини були тривалими та складними, але Ігнатович продемонстрував неабияку послідовність та наполегливість у відстоюванні українських інтересів.

Він належав до тієї групи козацької старшини, яка обстоювала широку автономію України в складі Московії. Позиція Ігнатовича щодо союзу України з Московією чітко викладена в листі до Лазара Барановича. В ньому, зокрема, зазначалося: «Порадившись з полками

КАЛЕНДАР ПАМ'ЯТНИХ ДАТ
(січень-березень)

6 січня – 190 років від дня народження Степана Руданського – українського поета, перекладача.

20 січня – День пам'яті захисників Донецького аеропорту.

22 січня – День Соборності України.

27 січня – Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту.

29 січня – День пам'яті героїв Крут.

15 лютого – День вшанування учасників бойових дій на території інших держав.

17 лютого – річниця загибелі полковника Івана Богуна

20 лютого – День Героїв Небесної Сотні.

21 лютого – Міжнародний день рідної мови.

9 березня – 210 років від дня народження Тараса Шевченка – поета, прозаїка, драматурга, художника, національного героя і символа України.

14 березня – День українського добровольця

27 березня – Міжнародний день театру.

цього боку (лівобережного) Дніпра, при яких вільностях хочемо бути, відомо чиню, якщо государ нас, своїх підданих, захоче при колишніх вільностях покійного славного пам'яті Богдана Хмельницького, в Переяславі затверджених, зберегти і нинішніх ратних людей своїх от міст наших усіх — Переяслава, Ніжина, Чернігова — вивести, тоді «изволь, ваше преосвящество, написати царській величності: якщо нас по милості своїй прийме, вільності наші збереже і, що зробилося з вини Брюховецького, простить (а то зробилося від насилля воєвод і відняття вільностей Війська Запорозького), то я готовий з полками цього боку Дніпра царській величності поклонитися і сили наші туди направити, куди буде царський указ. Якщо царська величність нашою службою «возгнушається», то ми за вільності свої вмерти готові; якщо воєводи залишаться, то хоч один за одним померти (доведеться), а їх не хочемо».

Як видно з листа, Дем'ян Ігнатович не виступав проти повного розриву України з Московією, а домагався, і притому рішуче, відновлення умов Переяславської угоди 1654 року. Проте, цар уже не бажав іти на поступки українським автономістам і здавати позиції, завойовані з великим трудом. У листопаді 1668 року він направив Дем'яну Ігнатовичу та Лазарю Барановичу царські грамоти, в яких «прощав» українському народові його «гріхи» перед царським урядом і заявляв про свою милість до нього. Але ніяких конкретних обіцянок щодо повернення Україні колишніх прав і привілеїв цар не давав. Наказного гетьмана штовхали в небажані обійми царського уряду зовнішні обставини.

З іншого боку, Ігнатович мав власні амбіції – титулу «Наказного гетьмана сіверського» йому було замало, прагнув поширити владу на все Лівобережжя.

З цією метою, в грудні 1668 року, зібрав в Новгороді-Сіверському на старшинську раду ніжинського, чернігівського і стародубського полковників. Крім них, у ній брали участь деякі з полкових старшин, а також представники ряду лівобережних міст, які підтримували претендента на гетьманську булаву. Не довіряючи їм повністю, Ігнатович наказав наглухо зачинити обгороджений дерев'яним частоколом двір, а обабіч нього поставити озброєну варту з числа найнадійніших козаків. Після тривалої, тяжкої тиші перед присутніми виступив архієпископ Лазар Баранович. Він зразу ж запропонував обрати гетьманом Дем'яна Ігнатовича. Обстановка розрядилася, всі враз заговорили й почали умовляти претендента взяти булаву на знак своєї згоди стати гетьманом. Як писав з уст очевидців літописець, Дем'ян Ігнатович довго відмовлявся від булави, «як стара дівка від хорошого нареченого». Врешті-решт, він змилостився над присутніми й узяв булаву. Так відбулося обрання нового гетьмана України, суперечливого за характером і нещасливого за долею.

На цій раді, напевне, старшина виробила свою лінію щодо відносин України з Московією. Новообраний гетьман виконав наказ царя про присилку до Москви представників від себе, «від духовного і мирського, служилого і міщанського чину і від поселян з проханням про прийняття під нашу державну руку».

В січні 1669 року до Москви прибуло посольство від України. Військо Запорозьке і особисто гетьмана представляли обозний Петро Забіла, осавул Матвій Гвинтівка, суддя Іван Домонтович, шість сотників, два отамани, військовий підписар і сорок шість рядових козаків, духовенство і особисто Лазар Баранович. Старшина й козаки тих полків, що не брали участі в раді, тривалий час не визнавали обрання нового гетьмана. Це потягло за собою кровопролиття, розруху, горе і нещастя українського народу.

Незадоволений кандидатурою нового гетьмана був і ніжинський протопоп С. Адамович, вірний прислужник царського уряду. В січні 1669 року він доповідав цареві про намір гетьмана зробити так, щоб «у нас у Малій Росії й нога Московська не стояла». Намагаючись принизити новообраного гетьмана, Адамович звинувачував того в привласненні податків, зловживанні владою, честолюбстві й грубості. Це – перший донос на гетьмана, яких потім буде чимало. Наприкінці листа Адамович умовляв царя не тільки не виводити з українських міст московські залоги, а навіть посилити їх. Звичайно, не все в цьому доносі відповідало дійсності. Але те, що Ігнатович на перших порах виступав за повернення Україні широких автономних прав – безперечно.

На початку березня 1669 року в Глухові відбулася рада за участю Григорія Ромодановського, старшини, представників козацтва та міщанства. На ній знову розгорілися суперечки щодо московських залог в українських містах. Дем'ян Ігнатович зі своїми прибічниками наполягали на виведенні їх. Своє бажання гетьман пояснював тим, що воєводи втручалися в місцеві справи, безчестили козаків, називали їх мужиками, займалися грабунками та підпалами. Однак, спираючись на думку лівобережного міщанства й частини старшини, царський уряд не бажав іти на поступки гетьману та його оточенню.

На раді підписано Глухівські договірні статті між старшиною й царським урядом. Після цього рада підтвердила гетьманство Дем'яна Ігнатовича, який присягнув «служити великому царю вірно». За умовами Глухівських статей воєводи залишалися в Києві, Переяславі, Ніжині, Острі та Чернігові. Причому їм заборонялося втручатися в місцеві справи.

Дем'ян Ігнатович намагався провести політику, спрямовану на захист державних інтересів України:

– домігся, щоб Київ з округою, незважаючи на умови Андрусівського перемир'я, залишався в складі Лівобережжя;

– спирався на полки компанійців і прагнув зміцнити гетьманську владу, поступово ослаблюючи політичну роль козацької старшини;

– вів таємні переговори з Петром Дорошенком про можливість переходу Лівобережного Гетьманату під протекторат Османської імперії.

Така політика викликала незадоволення частини старшинської верхівки. Симеон Адамович написав донос на гетьмана в Москву.

В ніч з 12 на 13 березня 1672 р. в Батурині козацька старшина – Петро Забіла, Іван Самойлович, Карпо Мокрієвич, Родіон Дмитрашко-Райча, за підтримки начальника московської залоги заарештувала Дем'яна Ігнатовича й видала його представникам Московщини. Гетьмана привезли до Москви, де в середині квітня 1672 року почали суд. Його звинуватили в зраді сюзерену, піддали тортурам, а потім засудили до страти, яку згодом замінили на довічне заслання. Разом із родиною і товаришами – ніжинським полковником Матвієм Гвинтівкою і осавулом П. Грибовичем – гетьмана вивезли до Бурятії й ув'язнили в Іркутському острозі. Згодом він переведений до Селенгінська, а 1688 року Дем'яна Ігнатовича взагалі звільнили. Сталося це за надзвичайних обставин: протягом одинадцяти тижнів Селенгінськ осаджувала бурятська визвольна армія, чиї війська значно перевершували чисельність селенгінського окупаційного гарнізону. Колишній гетьман, якого утримували в селенгінській острожній в'язниці, став одним із керівників оборони міста, особисто брав участь у вилазках та сутичках, а у вирішальний момент очолив зведений загін стрільців, козаків та засланців. Настала кривава битва, яка закінчилася перемогою оборонців міста. Долина під Селенгінськом, де відбувалася битва, й досі має назву Убиєнної. Цікаво відзначити, що аналогічна історія трапилася з братом Ігнатовича – Василем, ув'язненим у північній Хакасії – Красноярську.

1696 року колишній гетьман постригся в ченці. Помер у Селенгінську 1703 року. Плиту з могили гетьмана бачив у Старому Селенгінську декабрист Михайло Бестужев, про що писав у своїх спогадах. Плиту вправлено в підлогу Спаського собору. Пізніше, за часів більшовиків, собор пограбовано, а могилу гетьмана знищено.

В 2018 році на території Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім» відбулось урочисте відкриття пам'ятного знаку на честь 350-ї річниці обрання гетьманом Лівобережної України Дем'яна Ігнатовича.

ДО ІСТОРІЇ ЗАЛІЗНИЦІ У НОВГОРОДІ-СІВЕРСЬКОМУ

Наталія Коврижко
Бібліотекар

На рубежі XIX-XX століть економічному розвитку Новгорода-Сіверського сприяло будівництво залізниці, яка з'єднала його зі станцією Новозибків. Ініціатором був новгород-сіверський дворянин А. Косович, який в 1896 році запропонував повітовим земським зборам свої послуги в організації будівництва і просив надати йому відповідні повноваження.

В XIX ст. залізниці споруджувались коштом державної скарбниці або акціонерними товариствами, шляхом залучення приватного капіталу. Основними видами діяльності подібних товариств були: будівництво залізниць, ґрунтових доріг, паровозних та станційних приміщень, здійснення перевезень пасажирів та вантажів, страхування. Акціонерні товариства перебували в підпорядкуванні Міністерства шляхів сполучення.

Урядом було дозволено відчуження з приватного володіння земель та іншого майна, що буде потрібне при влаштування залізниці. Винагороду власникам за відчужувану власність здійснювали на підставі існуючих законів про майно.

Новозибківський шлях був приватної залізницею побудованою Товариством «Новозибківський під'здний шлях», мав широку колію, протяжність 123 версти та 14 станцій. Він з'єднував дві магістральні залізниці – Поліські, до яких належав та Києво-Воронізьку, з якою, в свою чергу, сполучався вузькоколійкою Конотоп–Пирогівка.

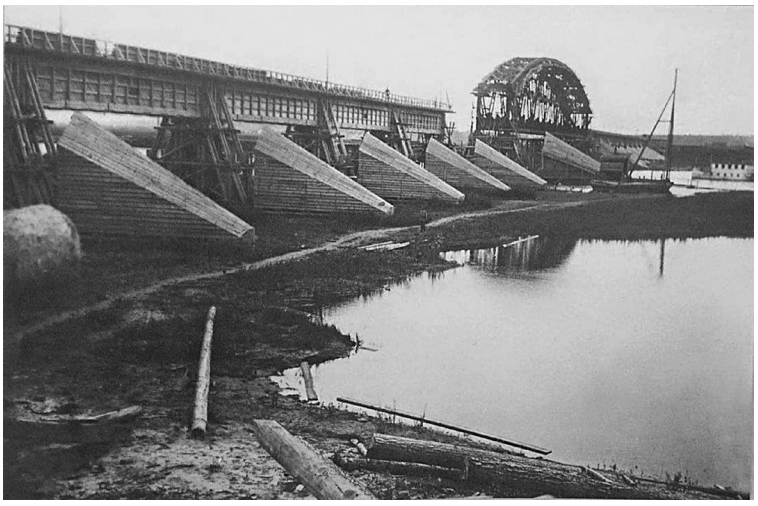

На поч. XX ст. будівництво версти (1,0668 км) залізниці обходилось близько 120 тис. руб. Для залучення коштів приватного капіталу Товариство випустило облігації під 4,5% позики. Рейки доставляли з Брянського приватного рейкопрокатного заводу, а шпали виготовлялися поблизу лінії залізниці вручну. В 1901 р. на лінії Новозибків-Новгород-Сіверський було відкрито рух. На колію надійшов паровоз Коломенського заводу з чотирма рушійними колісними парами. В 1902 р. в місті було побудоване паровозне депо.

В 1914 р. Новгород-Сіверська міська дума порушила клопотання про будівництво мосту через р. Десна, який би остаточно з'єднав дві залізничні магістральні гілки та дав можливість сполучатися з іншими містами. Міст біля с. Горбове споруджували інженери, майстри та будівельники з Києва та інших міст. Він мав довжину 265 погонних сажнів, високий насип та гарну систему водовідведення.

15 грудня 1916 року було відкрито залізничне сполучення, але тільки для товарних потягів. Земське управління клопоталося про відкриття також пасажирського сполучення. Ділянка Новгород-Сіверський - Пирогівка працювала нетривалий час до 1917 р. У розкладах руху, було зазначено наступне: «Між Новгородом-Сіверським та Пирогівкою через Десну переправа під час навігації здійснюється поромом, а в зимовий період – на конях».

Буремні революційні події та громадянська війна не дали можливості здійснити ці наміри. Через пошкодження повінню мосту через Десну рух було припинено. Остаточно він зупинився восени 1919 р., коли з наближенням денікінських військ, більшовики його підірвали.

В 1924 р. було здійснено аналіз стану залізничного мосту. Його ремонт оцінили в 480 тис. руб.

В роки окупації Новгород-Сіверщини з 1941 по 1943 рр. німці, силами місцевих жителів, на насипу, що зберігся з дореволюційних часів, відбудували новий 800 метровий міст та вузькоколійну ділянку Новгород-Сіверський – Пирогівка. За 3-4 місяці по берегах річки було встановлено сотні соснових паль, а зверху змонтовано залізну частину – ферми.

Під час Другої Світової війни, при вигнанні нацистів з території Новгород-Сіверщини (1943 р.) міст було зруйновано.

У повоєнні роки залізничне сполучення було відновлено. Місто отримало прямий зв'язок з Москвою (1967 р.), коли було відремонтовано ділянку між станціями Новогород-Сіверський та Угли. До Москви став щоденно курсувати пасажирський поїзд № 617/618.

Зі здобуттям Україною незалежності станції Новгород-Сіверський та Семенівка відповідно до нових держаних кордонів виявились технологічно не з'єднаними з українськими залізницями. В березні 1994 р. після копітких переговорів між урядами росії та України було укладено двосторонні договори, згідно яких, станції відійшли в підпорядкування Конотопської дирекції Південно-Західної магістралі.

В кінці 1994 р. президентом Л.Кучмою було дано розпорядження відновити міст через Десну. Будівництво тимчасової споруди почалося в січні 1995 р. залізничними військами і було здійснене за 7 місяців: забили 506 паль та зв'язали 17 прольотів. По маршруту Воронізька–Семенівка стали курсувати дві пари вантажопасажирських поїздів, рух з боку росії було скасовано.

В цей же час з'являються щоденні вагони безпересадкового сполучення до Києва та Харкова. Але в травні 2008 р. вони були скасовані.

Тимчасовий залізничний міст через р.Десна, збудований 30 років тому, працює і донині. Керівництвом Новгород-Сіверської громади неодноразово порушувалося питання щодо будівництва капітальної споруди, що надала б поштовх для розвитку економіки та туризму в регіоні. Хочеться сподіватися, що ці ініціативи будуть здійснені вже після війни. Більш ніж столітня історія залізниці, що з'єднує Новгород-Сіверський зі світом ще не завершена.

ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД с. БЛИСТОВА

Записаний учнями Блистівського НВК зі слів Антоненко Марії Іванівни, 1937 р.н., Лавицької Євдокії Іванівни, 1956 р.н., Лавицького Михайла Степановича 1942 р.н., Лавицької Тетяни Михайлівни 1955 р.н.

Сватання – це перша зустріч представників молодого з молодою та їхніми батьками для досягнення згоди на шлюб.

У нас посередників при сватанні називають сватами. В свати просять, як правило, близьких родичів, поважних одружених чоловіків. Зайшовши до хати з хлібом у руках і привітавшись, свати розпочинають традиційну розмову про мисливців, які натрапили на слід куниці – красної дівиці, а в них є мисливець – хлопець-молодець. Молодий стоїть у дверях, поки не прийде наречена, яка в цей час звала родичів на «першу чарку». Коли приходить дівчина, то питають її згоди на шлюб. Відповідь нареченої є обов'язковою та вирішальною. На знак згоди дівчина підносить молодому хустку. За гостиною бере хлібину, що принесли свати, розрізає хрестом, не виймаючи при цьому ножа. Ніж голою рукою не бере, а обмотує хустинкою. Ввечері сходяться до молодої на застілля її родичі. Свататись було прийнято у вільний від польових робіт час (на М'ясниці та від Великодня до Трійці). Під час будь-якого посту справляти весілля категорично заборонялось.

На другий день жінки сватів приходили до сім'ї молодої на «параду» домовитись про дату весілля (парне число) та обговорити деталі приготування до весілля тощо.

Весільні обрядодії супроводжувались гуковими піснями. Під час сватання співали таку:

Сидять дружечки рядочком
Попід вишневим садочком.
Вирвали квіточку червоненьку,
засватали Мариноньку молоденьку. Гууу...
Ой, дай Боже, в добрий час,
як у людей , так і в нас,
Ще й щасливою годину,
щоб звеселить усю родину. Гууу...

Печуть коровай окремо у хаті молодого та молодої в п'ятницю. Процес супроводжувався ритуальними та магічними діями. Цілеспрямовано запрошують парне число жінок, щоб молоді вік прожили в парі. Коровайниці обов'язково повинні перебувати в першому шлюбі, жити в злагоді й бути хрещеними.

Існує повір'я, що вдало спечений коровай принесе молодим щастя, тріснутий – віщує розлучення, а покручений – злу долю. Тому було прийнято «задобрювати» коровай приказками та піснями.

Місили коровай, місили, з трьох криниць воду носили,
не так з криниць, як з ріки, замісили коровай навіки. Гууу...
Наша піч крекоче, короваїньку хоче,
а припічок усміхається, короваю дожидається. Гууу...
Прилетіла пава, на припічок впала,
Ще й у піч заглядала, щоб на щасливе місце
короваю сісти. Гуууу....
А в нашої печі золотії плечі,
ще й срібнії крила, щоб коровай помістила. Гуууу...

Запросини

Запрошенням гостей на весілля починалась власне весільна обрядовість. Молоду пишно вбирали в народне вбрання: вінок зі стрічками, червоного кольору сарафан, вишивану сорочку, скляне намисто, білий вишитий фартух, підперезували кролевецьким рушником, у руках – хлібина, замотана в рябу хустку. В дорогу батьки благословляли дітей іконами. Молоду супроводжувала одна дружка. Всіх, кого молода зустрічала по дорозі, запрошувала на весілля.

Якщо в селі два весілля і в час запросин зустрічаються молоді, то вони обов'язково обмінюються хлібинами. Запрошує гостей молода зі словами: «Просили батько, просили мати і я вас прошу – приходьте до нас на весілля!»

Весільний «поїзд»

У дворі молодого позначали весільний «поїзд»: сватів пов'язували рушниками, свах – хустками, а світилок – червоними стрічками.

Перший викуп молодої

В цей час молоду вбирають дружки. А коли прибуває весільний «поїзд», молоду ховають, щоб продати молодому. Цей перший викуп парубки зі сторони молодої брали біля воріт її хати – за право вступу молодого на територію іншого роду. Торги супроводжувались піснями:

Казали свати багаті, аж вони скупуваті.
По копійці викидають, молоду викупляють. Гууу...
Дружко пелехатий, бігає кругом хати.
Грошей позичати, молоду викупляти. Гууу...

Після викупу сватів перев'язують рушниками.

Благословення батьків

Після вінчання молоді поверталися до хати молодої. Батьки зустрічали їх біля надвірного порогу. Молоді тричі вклонялися їм, батьки ж благословляли дітей і підносили хліб-сіль. Цей ритуал здійснювався двічі: перед відправленням до церкви і після шлюбу.

Молодих з вінчання зустрічали піснями:

Рубайте тополі, встеляйте дорогу, молодій і молодому до самого дому. Гууу...
Вийди, матінко, з калачем, звінчалась твоя донька з паничем.
Не так з паничем, як з мужиком і зв'язали білі ручки рушником. Гууу...
Червона калинонька, січена, вже наша Маринонька звінчана.
Золотий перстеньок на руці, що купив Василь на торзі. Гууу...

Перед тим, як завести молодих до хати, для них готують посад на покуті, на вивернутому кожусі.

Брат або племінник молодої становиться в дверях оселі, йому подають чаплею, нею він хрестить всі кутки в хаті, промовляючи: «Пане, по небу староста, коли є, то озовись». Так промовляв три рази, за кожним разом відповідають: «Є!»

Після третього разу: «Благослови молодих за стіл завести!». Присутні відповідають: «Бог благословить!». Боярин бере хустинку за один кінець, молода – за другий і так заводить молодих на посад. За ним заходять за весільний стіл на частування всі гості. Коли заводять молодих, то співають:

Благослови, Боже, і отець, і мати.
Своєму дитяті вілечко почати. Гууу...
Ведуть Настечку на посад, встречає її сам Господь.
Із долею щасливою, з усьою родиною. Гууу...

Після частування починаються веселощі зі співами і танцями.

Завивання вілечка

Вільце завивають дружки молодої. Оздоблені напередодні різнокольоровими стрічками і квітами гілочки ліщини вставляють у весільний коровай. Виносять урочисто на стіл до молодих, прикрашають калиною, зверху накривають червоною хусткою.

Процесія супроводжується обрядовими піснями:

Благослови, Боже, і отець, і мати.
Своєму дитяті, вілечко почати. Гууу...
Не йдіть молодиці, до нас вільце вити.
Зав'ємо ми самі, з ясними соколам, попід небесами. Гуууу...
За Дунаєм калина, весною красива.
Ми мусили плести, пароми виймали.
Калину ламали, вільце завивали. Гууу...
У нашому селі новина, виросла в лузі калина.
То й не в лузі, а в селі та й у Мариноньки на столі. Гууу...
Багата Маринонька у батечка, густа пшениця на нивині.
Ввисокі стоги на гумні, вище вілечко на столі. Гууу...

Розподіл короваю

Коровай є справжньою окрасою весільного столу, як символ достатку і щастя. Наприкінці весілля його ламають на шматочки, розподіляючи між усіма присутніми. Коровай обов'язково ламають, а не ріжуть, щоб не «зарізати» щасливу долю подружжя. Гості «кладуть на коровай» подарунки, виголошують промови, побажання молодим. Розподіл короваю здійснює родич молодого, не вдівець і щоб перебував у шлюбі. Сам процес відбувається урочисто і піднесено, супроводжується піснями:

Ой дружбоньку, коровай, чужому роду не давай.
Чужому роду кришечки, а нашому роду шишечки.
А нам, дівочкам, голубці, щоб любили молодці. Гууу...
Дружко коровай несе, ще й вілечком трясе.
Хоч тряси, хоч не тряси, нам короваю даси. Гууу...
Дружбоньку, коровай край, да й нам дружечкам зоставляй.
Бо ми дружечки молоденькі, треба нам шишечки золотенькі. Гууу...

Покривання голови молодої

Цей обряд символізує перехід молодої в стан заміжньої жінки. На весіллі молоду покривають двічі – в своєму домі та в чоловіковому. Під час весілля родичі молодої відволікають молодого, викрадають молоду і ховають. Як тільки боярин знаходить молоду, її саджають за стіл, вона схиляє голову над столом і їй накривають голову хусткою із вілечка. Найчастіше це робить мати або заміжня сестра молодої. При цьому співають:

Я ж тебе, сестрице, покриваю, щастям, здоров'ям наділяю.
Щоб ти була здорова, як вода, а багата, як земля.
А весела, як весна, щоб ти була така гожа, як у садочку повная рожа. Гуууу...

Другий викуп молодої

Наприкінці весілля в домі молодого відбувався другий викуп молодої. Спочатку молодий з дружками викупляв придане, а потім – молоду. Поки торгувались, співали:

Не стій, зятю за плечима, да не лупай очима.
Заглянь у кишеню, набери грошей жменю.
Насип на тарілку, за Марину дівку. Гууу...
Старший боярин устав, кругом хати обскакав.
Собирав по копійці, щоб бризкати по тарільці. Гуууу....
Братику, да не поддавайся, не продавай сестри за руб, за чотири.
За два золотиє, гроші, як полова, сестра чорноброва. Гууу..
Татарин, братичек, татарин, продав сестрицю задаром.
Русую косу за п'ятак, білиє личко оддав так. Гууу...

Пізно ввечері молоду виряджали до оселі чоловіка. Біля двору стояли запряжені коні. Родичі передавали родичам і боярам посаг молодої. Мати проводжала дітей із іконами, молоді цілували ікони, кланялися батькам молодої. Як виходили з хати, з двору – посипали зерном пшениці. Перед тим, як сідати на воза, молода кланялась на чотири сторони. З молодою виправляли двох молодиць. Щоб молоді жили вік у парі. Процесія супроводжувалася піснями:

Убирайся, Маринонько, убирайся, зі своїм батечком прощайся.
А вже коні й вози стоять, вже вони оброк їдять. Гууу...
Загрібай, мати, жар – жар, коли тобі дочку жаль – жаль.
Кидай у піч дрова, оставайсь здорова. Гууу...
Благослови, Боже, щасливої дороги.
Від княгининого двору, до княжого двору. Гууу...

За народними віруваннями, віз із скринею мав переїхати штучно влаштовану канаву, а зимою – кучугуру снігу. Як переїде благополучно, то в сім'ї складеться все добре. А ще влаштовували обряд «смалити молоду». Віз з молодими мав поїхати через вогонь, щоб запобігти лихові і «очистити» молоду. Ніхто не міг перейти дорогу молодим. «Перейде хтось дорогу – життя не складеться», – кажуть у народі.

Після виряджання всі родичі молодої до пізньої години «журились» по молодій.

У дворі молодого в неділю ввечері

По дорозі і у дворі молодого процесія співає пісні:

Скриня да й моя горіхова, да куди ж ти заїхала.
Чи в ліс, чи в діброву, чи до свекра в комору. Гууу...
Наш кінь, як котушечка, не треба на нього пужечка.
Сам доріжку знає, у двір повертає. Гууу...
Виходь, мати з віком, стрічай діток однолітків.
Одне народжене, друге присуджене. Гууу...
Вийди, мати з віком, ми до тебе з вістю.
З золотою да леліткою, з молодою да невісткою. Гууу...
Оце ж тобі, матінко, дитятко, одівай його, обувай його.
Куди хочеш посилай його. Гуууу...

Молодих зустрічали батьки молодого: брали «віко» (кришку, якою накривали діжку), щоб шлюб склався «на віки», на нього клали хлібину і ставили дві чарки з горілкою. Перші дві чарки молоді виливали за голову, а третю пригублювали, цілували хліб і заходили до хати. Для того, щоб шлюб був міцним, брали незамкнений замок від хати, клали на поріг, через який переступали молодята, після чого його замикали і кидали у воду.

В оселі молодого збирались найближчі родичі – «вечурніє» без молоді. Молодих частували вечерею, але молода нічого не їла, сиділа як «свята», щоб «на віку» не ображали.

Після частування дружки знімали з голови молодої весільний наряд, свекруха покривала її хусткою. Хустку брала обов'язково білу, в квітах, щоб життя було світлим і квітучим. На другий день молода повинна була бути саме в цій хустці. При цьому співали:

Що ми захотіли, те ми і зробили, з тіста паляницю, з дівки – молодицю. Гууу...

На другий день весілля

Рано – вранці молода прибирала оселю приданим із скрині: вишиваними рушниками, скатертинами, серветками, вишитою постільною білизною тощо. Приходили і глядачі оцінити придане молодої.

Дружки збирались у оселі молодої, готували «сніданнє», щоб віднести молодій. Молодих парубків – «солов'їв» – перев'язували хустинками. Старша дружка повинна була йти з живою куркою. Її ловили, прикрашали стрічками, намистом з калини. Слідом йшли батько і мати молодого з родичами, так звана «перезва». По дорозі співали:

Що наша дорога, не пень, не колода.
Пулею побита, соломою крита. Гууу.....
Сваха свахи ждала, шовком дорогу слала.
Якби була сила, то б позолотила. Гуууу...

В дворі молодого вивішували на двері або на стовпі червону хустку на знак того, що молода «чесна».

У дворі молодого дружки співали:
Одчиняйте да коморочку, випускайте нашу павочку.
Нехай політає да нас привітає. Гууу...
Пустіть, свате, в хату, нас тут не багато,
Сімдесят чотири, усі чорнобриві. Гууу...

Саме тут відбувався обряд «рядження». Виходили несправжні молодий і молода. Жінки перевдягалися в молодого, чоловіки – в молоду. Починаються жарти, сміх, дотепні розваги. Коли з'являлася справжня молода, дружки співали:

Одчинили да коморочку, випустили нашу павочку.
Вона полiтала да нас привiтала. Гууу...
Купець Мишечка, купець, купив Мариноцi чепець.
З красного шовку, одiв на головку. Гууу...

В дворі молодого всі веселяться, танцюють і співають. Старша дружка танцює з куркою. На майбутнє спостерігали, якщо курка приживеться, то в сім'ї буде лад.

Умивання молодих

Цей обряд відбувався біля криниці чи колодязя. Боярин набирав води у відра, молоді ставали на рядно. Боярин брав відра з водою, ставив перед молодятами та умивав їх, витираючи полотняним рушником. Далі вмивали всіх родичів та сватів. Потім починали прати рядно, на якому стояли молоді , з піснями, музикою, танцями та іграми. Уявно ловили вудочками рибу, яка риба символізувала продовження роду. Наприкінці дійства боярин знову наповнював відра водою. Молода повинна проявити швидкість і спритність, несучи ці відра додому до молодого. При цьому вона блукала, але боярин пильно слідкував і направляв на правильний шлях. Закінчувалось дійство тим, що сваху і свата всаджували на випране рядно і тягли до двору.

У хаті молода обдаровувала рід молодого подарунками.

Обмолутки

Якщо в сім'ї молодого або молодої наречені були останніми дітьми, то на третій день весілля у тому дворі відбувався обряд «обмолутків». Сходилися родичі. В дворі збирався увесь непотріб: битий посуд, корита, відра тощо. Ціпами все це розбивали, зверху ложили солому і підпалювали.

Дійство супроводжувалось дотепними розвагами, веселощами, танцями і музикою. Після цього всіх запрошували до частування.

Одводини

Обряди, що здійснювалися після весілля, повинні були зміцнити зв'язок між родинами молодих і полегшити звикання молодої в чужому домі. Цілий тиждень молода до дому не ходила. В неділю приходили родичі молодої і звали в «одводини». «Поїзд» від молодого йшов до оселі батьків молодої. Гостей частували. Всі веселилися, співали, танцювали. Сваху і свата саджали у візок і возили зі співом і танком вулицею, аби «поріднилися».

КРУПОРУШКА НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОГО КУПЦЯ МОРДУХА ВИРІНА

Олена Путра
Молодший науковий співробітник краєзнавчого відділу

Наприкінці XIX- початку XX ст. євреї Новгорода-Сіверського складали третину (32%) від загальної чисельності населення. Основним їх заняттям була торгівля сільськогосподарськими товарами, насамперед зерновими. Займалися також миловарінням, обробкою шкір, виробництвом цегли, виготовленням свічок, олії тощо.

Серед місцевих заможних євреїв були дрібні промисловці та ремісники. Їм належали млини, молочарні, олійниці, лісопилки та інші невеликі переробні підприємства. Вони перш за все задовольняли власні потреби, а також попит місцевого населення. У випадку, коли був надлишок продуктів виробництва, працювали на ринок і отримували від цього прибутки. Для євреїв-торговців на той час були гарні умови для діяльності, що в свою чергу мало позитивний вплив на розвиток економіки в регіоні.

В місті час від часу будувалися крупорушки, власниками яких були саме євреї. Діяльність таких підприємств не була довготривалою, тому що щорічний їх ремонт обходився недешево.

В фондах Державного архіву Чернігівської області є цікавий документ, що містить креслення крупорушки та план місцевості, де вона розташовувалась.

Отже, новгород-сіверський купець Мордух Менделєв Вирін мав за мету покращити власний добробут, тому задумав побудувати на своїй землі крупорушку. На той час крупорушка – це невеличке підприємство, оснащене складним механічним пристроєм, що виконував лущення, подрібнення та просіювання зерна від оболонки для приготування крупи з пшениці, вівса, ячменю та інших злаків. Відходи з крупорушки використовували як корм для великої рогатої худоби та птиці.

На той час було декілька різновидів крупорушок, які працювали від сили води, вітру та кінної тяги. Вирін запланував побудувати крупорушку з кінним приводом. Пов'язано це було з тим, що його садиба розташовувалася на високому схилі та чималій відстані від Десни.

Садиба купця, згідно плану, розташовувалася на вулиці (сучасна Варваринська), що спускалася від Варваринської церкви до вул. Тарєлкіна (сучасна Чалого).

Для будівництва підприємець мав отримати дозвіл від міської влади. Але під час засідання Новгород-Сіверського міського правління (19.08.1896р.), з'ясувалося, що, згідно циркуляру Міністерства внутрішніх справ про побудову мукомельних та крупорушних млинів, повинен бути дозвіл перш за все від губернського правління.

Мордух Вирін, вірогідно, не мав можливості безпосередньо займатися вирішенням «паперових справ», тому оформив довіреність на ім'я міщанина Єселя Міхелєва Случка, в обов'язки якого відтепер входило документальне вирішення питання. Через декілька тижнів, завдяки стараннням Случка, будівельний відділ Чернігівського губернського правління, на підставі будівельного статуту, дозволив купцю Виріну побудувати крупорушку в його садибі, але з дотриманням усіх умов статуту при виконанні робіт. Обов'язковим було знесення старої комори поруч з майбутньою новобудовою.

План проекту побудови був затверджений губернським інженером Савицьким. Це повинна була бути невелика будівля зі зрубними стінами та традиційним дахом, що повторювала конструкції сільських хлівів і клунь. Наприкінці 1896 року розпочалося будівництво корисного і прибуткового підприємства купця Виріна.

Скільки часу працювала крупорушка достеменно не відомо. На початок XX ст., згідно архівних документів, серед діючих підприємств Новгорода-Сіверського вона не згадується.

990 років від заснування Спасо-Преображенського монастиря в Новгороді-Сіверському

Монастир засновано в XI ст. на пагорбі над заплавою р. Десна за наказом чернігівського князя Мстислава Тмутороканського.

З архітектурних споруд того часу зберігся фундамент мурованого Спаського собору, зведеного наприкінці XII на початку XIII ст. та залишки стін Княжого терема кінця XII початку XIII ст.

Саме в Спасо-Преображенському монастирі отримав благословення на похід легендарний князь Ігор Святославич, герой «Слова о полку Ігоревім».

Монастир зазнавав руйнувань при княжих усобицях 1176 р., монголо-татарськім погромі 1239 р. Невдовзі потому монастир було відновлено, проте його ще не раз руйнували нападники – то татари в 1501 і 1552рр., то поляки в 1604 р., але він завжди піднімався з руїн.

Історія монастиря періоду XIII-XV ст. мало досліджена. Згадки про монастир у Новгороді-Сіверському знову з'являються в документах лише в XVI ст.: саме 1552 р. датується жалувана грамота Івана Грозного, яка підтверджує факт існування монастиря як великого, міцного господарства.

Справжній розквіт обителі припав на другу половину XVII ст., коли Чернігівську єпископську кафедру посів відомий український церковний діяч, архієпископ Лазар Баранович. У цей час реконструйовано Спаський собор та Покої настоятеля,збудовано Петропавліську церкву, палатний корпус, келії, розпочато зведення мурованих захисних стін з кутовими вежами, відбудовано надбрамну вежу-дзвіницю. Тут було відкрито першу стаціонарну на Лівобережній Україні друкарню та слов'яно-греко-латинську школу, яка згодом стала основою для створення Чернігівського колегіуму. За Лазаря Барановича монастир став культурним осередком Лівобережжя.

В 1699-1700 рр. настоятелем Спасо-Преображенського монастиря був святитель Димитрій Ростовський (Туптало). Тут він працював над «Четьями Мінеями» та «Мартирологом». Звідси він потрапив на Ростовську митрополичу кафедру.

Після відкриття Новгород-Сіверської єпархії в 1785 р. у монастирі облаштовано семінарію. Значні перебудови монастирської обителі відбулися в 1786-87 рр. до Покої настоятеля прибудовано Іллінську церкву. В 1818 р. відкрито духовне училище. На місці Спаського собору зведено новий Спасо-Преображенський собор.

Під час буремних подій 1918 р. монастир було закрито.

В період з 1997 по 2004рр. Спасо-Преображенський монастир було відреставровано. Напередодні 2000-річчя Різдва Христового обитель передано православні церкві. Це один з найстародавніших і найповніше збережених монастирських оборонних ансамблів України.

Презентовано збірку «Голодомор на Новгород-Сіверщині 1932-33рр. Спогади очевидців»

Голодомор на Новгород-Сіверщині 1932-33 рр.

В історії України однією з найжахливіших сторінок був Голодомор 1932-1933 років, який визнано актом геноциду українського народу, організованого керівництвом СРСР і ВКП(б). Штучний масовий голод спричинив загибель мільйонів українців у сільській місцевості на території Української СРР та Кубані, де переважну більшість населення становили українці. Основною метою керманичів СРСР було придушення національно-визвольного руху і фізичного знищення частини селян, як носіїв української ідентичності. Сталін обрав терор голодом із тотальною конфіскацією продуктів та забороною залишати населені пункти.

Навколо теми Голодомору комуністи встановили повну інформаційну блокаду, яка тривала фактично до відновлення Україною незалежності в 1991 році. Архівні матеріали засекречувались або знищувались.

Жоден район сучасної Чернігівщини не обійшла колективізація і масштабний голод. У Новгород-Сіверському районному архіві документи, що могли б свідчити про трагедію не збереглися.

В 2003 році при районній державній адміністрації для відновлення історичної справедливості була створена робоча група, завданням якої було проведення пошуково-дослідницької роботи, опитування жителів Новгород-Сіверського району, які були свідками подій 1932-1933 років. В роботі взяли участь учні та вчителі шкіл, заклади культури та соціальної сфери. Свідчення очевидців Голодомору дали можливість глибше осягнути трагедію історії нашого народу, донести до людей правду про цей злочин. За неповними даними Новгород-Сіверщина втратила близько 600 осіб. Найбільше постраждали села: Буда-Вороб'ївська – 58 осіб, Ковпинка – 25, Ларинівка – 57, Печенюги – 37, Рикове (Троїцьке) – 63, Стахорщина – 29, Студінка – 33, Фаївка – 63, Форостовичі – 64.

До краєзнавчого відділу музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім» було передано більше ста занотованих свідчень очевидців тих, хто у своїй пам'яті крізь роки проніс страждання та біль, спричинені тоталітарним режимом.

До 90-х роковин Голодомору, для збереження історичної правди та вшанування пам'яті замордованих українців, науковці музею узагальнили матеріали та підготовили до друку збірку свідчень про голод «Голодомор на Новгород-Сіверщині 1932-33рр. Спогади очевидців».

Більша частина накладу була передана в навчальні заклади та бібліотеки Новгород-Сіверської громади.

Поповнення музейної колекції триває

Світлана Дубовець
Головний зберігач фондів

Наприкінці року колекція Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім» поповнилася предметами живопису та декоративно-ужиткового мистецтва.

У Тетяни Строгонової, членкині Національної спілки художників України, було придбано роботи, написані олією – «Спасо-Преображенський монастир», «Миколаївська церква восени», «Зимова хатинка в Домотканові». Картини художниці яскраво передають атмосферу старовинного Новгорода-Сіверського, з його архітектурними пам'ятками та чудовими краєвидами.

Колекція декоративно-ужиткового мистецтва поповнилася дерев'яним різьбленням Заслужених майстрів народної творчості України Анатолія Іванькова (декоративні тарелі) та Андрія Колошина (декоративні тарелі, дерев'яна іграшка, ківш). А також, роботами Олександра Хавлука, якого в 2020 році було атестовано на народного майстра (декоративні ложки, сільничка у вигляді птаха). Вироби майстрів оздоблені геометричним тригранно-виїмчастим різьбленням, якому притаманне складання орнаментованих мотивів з простих геометричних елементів.

Дякуємо шановним митцям за творчість та сподіваємося на подальшу співпрацю!

Засновники: Чернігівська обласна рада КЗ Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім»
Свідоцтво про реєстрацію: ЧГ №662-311Р від 9.01.2019 р.
Адреса редакції: 16000, Чернігівська область, м.Новгород-Сіверський, вул. Слобідська, 1
e-mail: slovo@cg.ukrtel.net
Електронна версія на сайті - ns-nslovo.org.ua
Наклад - 200 примірників. **Замовлення №2098**
Друк: ФОП Жилінков О.А.,Чернігівська обл., м. Мена, вул. Армійська, 23, тел. (099) 033 55 84

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів). За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори).

«Новгород-Сіверські старожитності»

Редакційна колегія:
Олена Матюк Олена Радченко
Світлана Дубовець Ірина Лобачова
Наталія Андросенко Наталія Коврижко
Світлана Приход

Розповсюджується безкоштовно
Редакція газети «Новгород-Сіверські старожитності» запрошує до співпраці краєзнавців, науковців, істориків, літераторів.